

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО

Електронне видання

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

**ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ
ТА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ
З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ**

“РЕЛІГІЄЗНАВСТВО”

галузі знань: 0304 “Право”,
0302 “Міжнародні відносини”;
освітньо-кваліфікаційний рівень “Бакалавр”;
напрями підготовки: 6.030401 “Правознавство”,
6.030202 “Міжнародне право”

для студентів I курсу денної форми навчання

Харків
2014

Навчально-методичний посібник для самостійної роботи та практичних занять з навчальної дисципліни “Релігієзнавство” (галузі знань: 0304 “Право”, 0302 “Міжнародні відносини”; освітньо-кваліфікаційний рівень “Бакалавр”; напрями підготовки 6.030401 “Правознавство”, 6.030202 “Міжнародне право”) для студентів I курсу денної форми навчання / уклад.: О. М. Юркевич, С. В. Качурова. – Х.: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2014. – 37 с.

У к л а д а ч і: О. М. Юркевич,
С. В. Качурова.

Рекомендовано до видання редакційно-видавничою радою університету (протокол № 11 від 16.12.2013 р.)

1. ВСТУП

“Релігієзнавство” є навчальною дисципліною за вільним вибором студентів. Її вивчення сприяє формуванню сучасного цивілізованого ставлення до різних проявів релігійного життя у світі та в Україні в контексті правового регулювання свободи совісті та віросповідання.

П р е д м е т о м релігієзнавства є генеза та розвиток конкретно-історичних форм релігії.

М е т а дисципліни – засвоєння знань з історії та сутності релігій, характеру їх впливу на суспільні відносини.

У результаті вивчення релігієзнавства студенти **п о в и н н і**:

– **з н а т и** структурні елементи релігії, типологію релігій та релігійних організацій, історичні форми вільнодумства, соціальні функції релігії та церкви в суспільному житті;

– **у м і т и** світоглядно визначатися відносно різноманітних релігійних конфесій; аргументувати свою позицію з питань релігії, виявляти толерантність щодо різних релігійних культур.

2. ЗАГАЛЬНИЙ РОЗРАХУНОК ГОДИН ЛЕКЦІЙ, ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ, САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

№ п/п	Т е м а	Всього годин	У тому числі		
			лекції	практичні заняття	самостійна робота

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ I. Походження релігій. Національні релігії. Світові релігії (I частина)

1	Загальна характеристика релігієзнавства. Релігія як суспільне явище	8	4	2	2
2	Ранньоісторичні форми релігії	4	2		2
3	Національні релігії	4	2		2
4	Світові релігії. Загальна характеристика християнства	6	2	2	2
5	Православ'я	6	4		2
6	Католицизм. Протестантизм	6	4		2

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II. Світові релігії (II частина). Релігія як соціальний феномен сучасності

7	Іслам	6	2	2	2
8	Буддизм	4	2		2
9	Новітні релігійні течії	8	4		4
10	Релігія в Україні: історія та сучасність	6	4		2
11	Релігія і церква в системі державно-правових відносин	8	4	2	2
Р а з о м		78*	34	8	30

* Індивідуальна робота – 6 год.

ЗАТВЕРДЖЕНО
вченою радою Національного
університету “Юридична академія
України імені Ярослава Мудрого”
(протокол № 3 від 16.11.2012 р.)

3. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ “РЕЛІГІЄЗНАВСТВО”

Розділ I. ПОХОДЖЕННЯ РЕЛІГІЇ. НАЦІОНАЛЬНІ РЕЛІГІЇ

Загальна характеристика релігієзнавства. Релігія як суспільне явище

Предмет і метод релігієзнавства. Основні розділи релігієзнавства. Релігія і вільнодумство в історії суспільства. Релігія в системі суспільної свідомості. Релігія і право як форми суспільної свідомості. Зв'язок релігійних та правових нормативів. Структурні елементи релігії та їх взаємодія. Основні соціальні функції релігії та церкви. Наукові підходи в питанні походження та сутності релігії. Типологія релігій.

Ранньоісторичні форми релігії

Виникнення та загальна характеристика первісних форм релігії. Міф та міфологія як світоглядне підґрунтя релігії. Ранньоісторичні форми релігії та родоплемінні культури: фетишизм, магія, анімізм, тотемізм, землеробський культ, шаманізм, язичництво.

Національні релігії

Характерні ознаки національних релігій. Релігійні уявлення Давнього Єгипту. Зороастризм (маздеїзм, вогнепоклонство). Релігійні уявлення античної Греції і Риму. Індуїзм, джайнізм,

сикхізм – національні релігії індійців. Китайські національні релігії – даосизм, конфуціанство. Синтоїзм – національна релігія японців. Іудаїзм як релігія єврейського народу: священні книги, догматика, течії.

Р о з д і л ІІ. СВІТОВІ РЕЛІГІЇ

Загальна характеристика християнства

Соціально-історичні причини виникнення християнства, його ідейні джерела. Еволюція християнства. Християнські догматика і культ. Морально-етична доктрина християнства. Великий церковний розкол християнства та його історичні наслідки.

Православ'я

Історія виникнення православ'я: причини і наслідки. Введення православ'я у Київській Русі. Особливості православного віровчення та культу. Структура православної церкви. Виникнення старообрядництва, його основні згоди і толки. Модернізм у сучасному православ'ї.

Католицизм

Римо-католицька церква: віровчення, культ і організація. Католицьке церковне право. Соціально-політична доктрина Ватикану. ІІ Ватиканський Собор, оновленська політика католицизму.

Протестантизм

Передумови виникнення протестантизму. Особливості віровчення і культу протестантизму. Основні напрями протестантизму. Пізній протестантизм.

Іслам

Соціально-історичні причини виникнення ісламу. Життя Мухаммада і поширення його вчення. Коран і Сунна як джерела віровчення. Догматика і культ ісламу. Норми шаріату. Основні течії ісламу. Сучасна ситуація в ісламі.

Буддизм

Умови виникнення, розвитку та поширення буддизму. Віровчення і культ. Основні напрями буддизму: хінаяна і махаяна. Буддизм у Китаї та Японії. Культурно-історичне значення буддизму.

Розділ III. РЕЛІГІЯ ЯК СОЦІАЛЬНИЙ ФЕНОМЕН СУЧАСНОСТІ

Новітні релігійні течії

Причини виникнення нових релігійних рухів. Проблема класифікації нових релігійних рухів. Неохристиянство, релігії орієнталістського напрямку, синтетичні та езотеричні об'єднання. Неоязичництво. Сайєнтологічні рухи. Віровчення та культова практика нових релігійних рухів. Прогноз неорелігійного процесу в світі.

Релігія в Україні: історія та сучасність

Історико-географічні аспекти поширення релігій в Україні. Українське язичництво. Прийняття й поширення християнства в Україні: особливості, віхи історії. Стан і тенденції зміни релігійної мережі в роки незалежності. Відродження українського православ'я і внутрішньоправославні колізії. Католицизм на українських землях. Український протестантизм. Мусульмани в незалежній Україні. Тенденції розвитку нових релігійних течій і рухів. Регіональна карта релігій України. Проблеми релі-

гійного життя в Україні: міжконфесійні відносини. Конфесії України в контексті міжнародних релігійних реалій. Екуменічні процеси у світі та Україні.

Релігія і церква в системі державно-правових відносин

Характеристика сучасних країн щодо їх ставлення до релігії та церкви. Поняття релігійного конфлікту. Поняття кримінології. Релігійний екстремізм та етнорелігійний тероризм. Свобода совісті та віросповідань як релігієзнавчо-правова проблема.

4. ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Тема 1. Загальна характеристика релігієзнавства. Первісні та національні релігії

П л а н

1. Предмет та структурні розділи релігієзнавства.
2. Структурні елементи та детермінанти релігії.
3. Функції та роль релігії в суспільстві.
4. Первісні вірування: тотемізм, анімізм, фетишизм, магія, шаманізм, рільницький культ.
5. Етнонаціональні релігії: іудаїзм, індуїзм, джайнізм, сикхізм, даосизм, синтоїзм.
6. Українське язичництво.

ЗАВДАННЯ

1. Охарактеризуйте богословсько-теологічний підхід до розуміння релігії.
2. Визначте предмет психології релігії та соціології релігії.
3. Сформулюйте поняття релігійного досвіду.
4. Прослідкуйте історичний зв'язок релігії та вільнодумства.
5. Здійсніть порівняльну характеристику тотемізму та анімізму.
6. Охарактеризуйте релігійно-міфологічні заборони (табу) в родоплемінному суспільстві.
7. Наведіть основні риси дохристиянських вірувань східних слов'ян.
8. Визначте поняття національно-державної релігії та наведіть її основні риси.
9. Наведіть основні підходи до визначення часу походження релігії.

10. Складіть порівняльну характеристику національних релігій на підставі їх істотних рис.

11. Охарактеризуйте іудаїзм з точки зору єдності його розуміння як релігії, форми буття і способу життя.

12. Наведіть характеристику релігії синто.

Список додаткової літератури

Академічне релігієзнавство: підруч. / за ред. А. М. Колодного. – К. : Світ знань, 2000. – 862 с. – С. 17-166, 295-343.

Калінін Ю. А. Релігієзнавство: підруч. / Ю. А. Калінін, Є. А. Харьковщенко. – 6-те вид. – К. : Наук. думка, 2002. – 352 с. – С. 6-49.

Релігієзнавство: навч. посіб. / за ред. С. А. Бублика. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 496 с. – С. 27-112.

Титов В. Д. Релігієзнавство: підруч. / В. Д. Титов, С. В. Качурова, О. В. Барабаш; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х. : Право, 2004. – 272 с. – С. 3-79.

Тема 2. Світові релігії (I частина)

П л а н

1. Характерні риси світових релігій.
2. Загальна характеристика християнства.
3. Православ'я.
4. Католицизм.
5. Протестантизм.

З А В Д А Н Н Я

1. Розкрийте типологічні риси світових релігій.
2. Визначте ідейних попередників християнства.
3. Виділіть етапи на шляху трансформації християнства в державну релігію.
4. Розкрийте наслідки поділу християнських церков.

5. Охарактеризуйте відмінності між православ'ям та католицизмом.

6. Наведіть загальні риси віровчення та культу протестантських віросповідань.

7. Охарактеризуйте буття православ'я, католицизму та протестантизму в сучасній Україні.

Список додаткової літератури

Крижанівський О. П. Історія церкви та релігійної думки в Україні: у 3-х кн. – Кн. 3. Кінець XVI – середина XIX століття: навч. посіб. / О. П. Крижанівський, С. М. Плохій. – К.: Либідь, 1994. – 336 с. – С. 35-50, 256-270.

Історія релігії в Україні: у 10-ти т. – Т. 4. Католицизм / за ред. П. Яроцького. – К.: Кондор, 2001. – 598 с. – С. 146-167; 189-226; 451-472; 510-538; Т. 6. Пізній протестантизм в Україні. – 632 с. – С. 20-37; 229-245; 337-363; 380-413; 416-446; 588-626.

Виконайте контрольну модульну роботу № 1.

Тема 2. Світові релігії (II частина). Новітні релігійні течії (НРТ)

П л а н

1. Іслам: основні віросповідні принципи, напрями та течії. Коран – головна книга мусульман.

2. Буддизм: походження, ідейні джерела, основи віровчення, форми буддизму. Священна книга буддизму.

3. Новітні релігійні течії та рухи.

4. Сучасна релігійна ситуація в Україні.

ЗАВДАННЯ

1. Опишіть життєвий шлях пророка Мухаммеда.
2. Визначте причини поділу мусульман на сунітів та шиїтів.
3. Сформулюйте поняття ісламського фундаменталізму.
4. Розкрийте значення “чотирьох шляхетних істин” буддизму.
5. Опишіть життєвий шлях засновника буддизму.
6. Розкрийте культурно-історичне значення буддизму.
7. Охарактеризуйте буття ісламу та буддизму в сучасній Україні.
8. Наведіть специфічні риси НРТ на території України.
9. Складіть прогноз майбутнього НРТ у світі та на території України.
10. Опишіть сучасну етнорелігійну ситуацію в Україні.
11. Визначте характер міжконфесійних та внутрішньо-конфесійних відносин в Україні.

Список додаткової літератури

Лубська М. Мусульманське право. Сутність, джерела, структура: моногр. / М. Лубська. – К. : Академвидав, 2009. – 256 с. – С. 11-49, 199-228.

Ходькова Л. П. Релігієзнавство: учеб. пособие / Л. П. Ходькова. – Л. : Афіша, 2000. – 312 с. – С. 117-130, 205-225, 299-305.

Качурова С. В. Нові релігійні течії у релігієзнавстві: нормативний і об’єктивний підходи / С. В. Качурова // Філософ. обрії. – К.; Полтава: [б. в.], 2003. – Вип. 9. – С. 278-290.

Тема 4. Релігія і церква в системі державно-правових відносин

1. Характер відношень між державою і церквою в сучасних країнах.
2. Поняття релігійного конфлікту.
3. Кримінологія.
4. Релігійний екстремізм та етнорелігійний тероризм.
5. Свобода совісті та віросповідань як релігієзнавчо-правова проблема.

ЗАВДАННЯ

1. Розкрийте сутність сучасних відносин держави і церкви за принципом відокремлення церкви від держави, школи від церкви.
2. Визначте основні типи відносин держави і церкви в сучасному світі.
3. Охарактеризуйте релігійний аспект кризових явищ у суспільстві.
4. Дайте визначення релігійного конфлікту, екстремізму та релігійного тероризму.
5. Охарактеризуйте та прослідкуйте етапи становлення законодавчого забезпечення свободи совісті в Україні.
6. З'ясуйте роль і місце свободи совісті та віросповідання в структурі прав і свобод людини.
7. З'ясуйте співвідношення понять “свобода совісті”, “свобода релігії”, “свобода церкви”.

Список додаткової літератури

Виговський Л. А. Релігійні інституції та організації як основні форми вияву суспільної функціональності релігії / Л. А. Виговський // Філософ. обрії. – К.: [б. в.], 2003. – Вип. 11. – С. 259-270.

Маніліч О. В. Місце релігійних норм у правовій системі держави / О. В. Маніліч // Право і сусп.-во. – 2012. – № 4. – С. 43-47.

Новиков В. Релігійні організації як юридичні особи / В. Новиков // Підприємництво, госп-во і право: наук.-практ. госп.-прав. журн. – 2013. – № 6. – С. 92-95.

Вовк Д. О. Право і релігія: загальнотеоретичні проблеми співвідношення: моногр. / Д. О. Вовк. – Х. : Право, 2009. – 224 с. – С. 40-120, 175-201.

Виконайте контрольну модульну роботу № 2.

5. СЛОВНИК ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ

А

Автокефалія – самоврядування, адміністративна незалежність помісних православних церков, які мають єдині основи віровчення, культової практики, дотримуються загальних принципів церковної організації. Нині існує 15 автокефальних православних церков, ще 5 церков не отримали офіційного визнання автокефальних.

Адвентизм – течія пізнього протестантизму, яка виникла в 30-х рр. XIX ст. у США шляхом відокремлення від баптизму. Засновник – Вільям Міллер.

Аллах – ім'я Бога в ісламі.

Анімїзм – рання форма релігії, культ якої полягає у віруванні в існування душі, від якої залежить життя особи.

Апостол – у християнстві учень, вибраний Ісусом Христом для поширення його ідей.

Армагеддон – місцевість біля півніжжя г. Кармел, яка у біблійні часи мала стратегічне значення, була місцем вирішальних битв завойовниками Ханаанського краю. Актуальний догмат віровчення Свідків Єгови, яким позначено всесвітню божественну війну за життя нинішнього покоління. В публіцистиці – синонім глобального катаклізму.

Атеїзм – характеристика світоглядних орієнтацій людини, вільної від необхідності звертатися до надприродного. Одна із форм вільнодумства.

Б

Баптизм – протестантський напрямок, що виник на початку XVII ст. в Англії. Першим баптистом вважається Джон Сміт (близько 1550–1612).

Біблія – священна книга християнства та іудаїзму (Старий Завіт). Виникла протягом I тис. до н.е. та I-II ст. н.е. шляхом відбору, редагування та канонізації текстів.

Бог – у релігійних системах об'єктивована істота, яка передбачає віру в неї і виступає як об'єкт культу. Наділена ви-

щим розумом, абсолютною досконалістю і всемогутністю, є творцем світу і всього, що в ньому відбувається.

Богослов'я (теологія) – система обґрунтування і захисту релігійних учень про Бога, сукупність доказів істинності догматики конкретної релігії, релігійної моралі, правил і норм життя духовенства та віруючих.

Богослужіння – складовий елемент релігійного культу, сукупність дій, звернених до Бога або божеств і регламентованих канонами релігії.

Будда – 1) ототожнюється з Гаутамою Шак'ямуні, який є засновником і основоположником буддистської релігії; 2) людина, яка досягла найвищої межі духовного розвитку.

В

Ваххабіти – послідовники радикальної течії в ісламі, що виникла в XVIII ст.

“Велесова книга” – пам'ятка слов'янської дохристиянської релігійності IX-X ст.

Вільнодумство – світоглядна настанова, яка передбачає незалежність людини від релігії та церкви у вирішенні її суспільних та особистих проблем.

Віра релігійна – бездоказове вираження істинності релігійного вчення, визнання реального існування надприродних сил (Бога).

Вішну – один із основних богів індуїстського пантеону. Поклоніння **В.** та його аватарам (втіленням) – найпоширеніша форма релігійного культу в сучасній Індії.

Вселенські собори – з'їзди вищого християнського духовенства, а після поділу церков – з'їзди католицького духовенства. Їх постанови були спрямовані на зміцнення християнської церкви, розроблення догматики, боротьбу з ересями.

Всесвітня Рада Церков – керівний орган екуменічного руху, який об'єднує протестантські та деякі православні церкви. Має резиденцію в Женеві.

Г

Газават – священна війна проти невірних в ісламі.

Географія релігії – галузь релігієзнавства, що вивчає загальну схему поширення релігій, сучасну релігійну карту світу.

Громадянські (цивільні) релігії – поняття введено Ж.-Ж. Руссо і позначає релігійну єдність громадян певної країни незалежно від їх конфесійної належності; мають ознаки квазірелігійних вірувань та ритуалів (наприклад, складання присяги, салютування прапора, носіння форменого одягу та ін.).

Гугеноти – протестанти, прихильники кальвінізму у Франції у XVI–XVIII ст. До угруповань **Г.** належали аристократи, які боролися проти зміцнення королівської влади, торгова буржуазія, міські низи, що виступали проти феодальної експлуатації.

Гурії – фантастичні діви, які існують, згідно з ученням ісламу, для усолоджування праведників у раю. У Корані **Г.** визначено як “чистих жінок”, яких не торкалися ні люди, ні духи.

Гуру – духовний вчитель.

Д

Дао – абсолют, шлях речей, закон; центральне поняття даосизму.

Далай-лама – титул глави ламаїстської церкви в Тибеті, якого шанують віруючі як “живого Бога” (бодхісатву) в образі людини. Титул **Д.-л.** встановлений у XIV ст. Церковна і світська влада його не спадкова.

Деїзм – релігійно-філософське вчення, згідно з яким Бог, будучи безособистісною першопричиною світу, не втручається в процеси і явища, що відбуваються в ньому.

Декалог – десять заповідей, релігійно-моральний кодекс, що лежить в основі іудаїзму та християнства.

Деномінація – перехідний тип релігійної організації, який залежно від характеру виникнення та спрямованості еволюції має риси церкви та секти.

Догмат – основне положення віровчення, яке визнають як незаперечну істину, що має силу непохитного авторитету і не підлягає критиці. Вимога беззастережного визнання догматів є однією з головних у християнстві.

Досвід релігійний – безпосереднє переживання зустрічі, “з’єднання” з Богом (чи іншим надприродним).

Духовенство – служителі культу, які вважаються посередниками між Богом і людьми й здійснюють культові дії – таїнства, а також виконують роль проповідників віровчення.

Е

Есхатологія – релігійне вчення про кінцеву долю людства і світу.

Екзегетика – у християнстві богословська дисципліна, що тлумачить Біблію.

Екуменічний рух – започаткований у 1910 р. рух за взаємопорозуміння, співробітництво та об’єднання християнських конфесій.

Є

Єпархія – церковний адміністративний округ на чолі з архієреєм (єпископом).

Єпископ (архієрей) – вищий ступінь священства в християнських церквах, які визнають єпископат. Тільки Є. можуть посвячувати в диякони, священники та єпископи. В Руській православної церкві Є. обов’язково повинен бути монахом, у Грузинській – безшлюбним, але чернецтво не обов’язкове.

Єресі – релігійні вчення, відмінні від офіційних релігійних доктрин і організацій.

Ж

Жертвопринесення – релігійний обряд, який виявлявся в принесенні дарів богам, святим духам, померлим предкам з метою їх умилювання або подяки.

Жрецтво – група людей, яка в політеїстичних релігіях вважається посередником між віруючими і надприродними силами, здійснює релігійні обряди.

З

Зак’ят – один із стовпів ісламу, щорічний податок на користь найбідніших.

Заповіді – релігійно-моральні настанови в іудаїзмі та християнстві, які є важливим елементом їх віросповідальних систем.

Землеробський культ – поклоніння двійникам чинників природи, які впливають на врожай.

Зороастризм – дуалістична релігія, заснована Заратуштрою в I пол. I тис. до н.е. на заході Азії.

I

Ієрархія – сукупність церковних чинів у порядку їх підпорядкованості.

Ікона – живописне зображення богів, святих, яке служить предметом релігійного поклоніння і шанування.

Імам – духовна особа в ісламі: верховний глава шиїтського напрямку ісламу; засновник кожного із чотирьох напрямів сунізму; керівник богослужіння в мечеті; духовний керівник, наставник мусульман.

Інавгурація – урочиста церемонія возведення на престол нового Папи Римського.

Індальгенція – папська грамота, свідоцтво про відпущення як скоєних, так і не скоєних ще гріхів, яка видається за гроші або за особливі заслуги перед церквою.

Інквізиція – судова установа католицької церкви, створена в XIII ст. для боротьби з єретиками. У більшості країн Західної Європи I була скасована у XVIII ст.

Інок – чернець.

Іслам – одна із світових релігій, що виникла в VII ст. в Аравії, а нині поширена серед значної частини населення Азії, Африки і частково Європи.

Історія релігії – галузь релігієзнавства, що вивчає походження і внутрішній розвиток релігії, а також особливості її соціально-культурних зв'язків.

K

Кааба – головне святилище ісламу, будівля у центрі “Заповідної мечеті” у м. Мекка, місце паломництва.

Кальвінізм – течія в протестантизмі, що виникла в ході Реформації, прийнявши ідеї Ж. Кальвіна (1509–1564).

Капище – місце поклоніння та жертвопринесення язичницьким богам.

Карма – в індуїзмі, буддизмі принцип універсальної причинності, особлива містична сила або автоматично діючий “закон відплати”, згідно з яким поведінка людини в реальному житті, її вчинки зумовлюють її нинішню долю і наступний стан її душі.

Катехізис – стисле викладення вчення церкви у вигляді запитань та відповідей.

Кенаса – культова споруда іудейської секти караїмів.

Кірха – лютеранський храм.

Клір – сукупність священно- та церковнослужителів однієї церковної парафії.

Конфесія – належність до будь-якої церкви, релігійної організації, що має своє віровчення, культ, організаційну структуру.

Коран – священна книга мусульман, яка вважається вічною, зберігається в Аллаха, який передав її у вигляді одкровення Мухаммеда.

Культ – система релігійних дій, зміст, значення і символіка яких визначаються певними уявленнями, ідеями, догмами, що викладені в конкретному кодифікованому віровченні.

Курія – назва сукупності центральних установ Ватикану для управління католицькою церквою.

Л

Лавра – назва найбільш шанованих чоловічих монастирів.

Лама – досвідчений учитель, наставник в ламаїзмі.

Літургія – обідня, найголовніше християнське богослужіння, що проводиться в усіх християнських віросповіданнях. Обов'язковим елементом для всіх літургій є здійснення таїнства причастя (євхаристії).

Лютеранство – напрямок у протестантизмі, започаткований М. Лютером (1483–1546).

М

Магія – сукупність релігійних уявлень та обрядів, пов’язаних з вірою у надприродну силу, здатну чудодійно впливати на хід подій у житті людей.

Мантра – коротка молитовна формула в індуїзмі та буддизмі.

Медrese – духовне училище в ісламі.

Мекка – головне священне місто мусульман у Хиджазі, де народився, жив та починав свою проповідницьку діяльність засновник ісламу Мухаммед.

Месіанізм – віра в майбутнє пришестя месії, тобто Божого посланця, Спасителя, покликаного знищити зло і встановити на землі “Царство Небесне”.

Міф – символічне уявлення людей про світ; витвір наївної віри, колективного художньо-образного мислення на чуттєвому рівні; оповідання про богів, героїв.

Молитва – форма звернення священника або віруючого до Бога та інших об’єктів поклоніння з проханням з різних потреб; суттєвий елемент культу розвинених релігій.

Монотеїзм – форма вірувань і культу, що полягає у поклонінні єдиному Богу.

Мулла – служитель культу в ісламі.

Мухаммед – засновник ісламу, “посланець Аллаха”, головний і останній пророк.

Н

Намаз – один із стовпів в ісламі, молитва, що здійснюється п’ять разів на день.

Національна релігія – релігійне вірування і культова дія, притаманні певному народу, нації. До них належать іудаїзм, індуїзм, синтоїзм, конфуціанство та інші релігії, пов’язані з певною національністю.

Неорелігії – релігійні комплекси, які виникли у другій половині ХХ ст., представляють собою нові конфесії, релігійні групи, течії, у віруванні й діяльності яких відбилися модернові процеси.

Нірвана – термін буддизму, який позначає стан відсутності павутини бажань (вана).

Новий Завіт – частина Біблії, Святе Письмо; вшановують християни. Має два значення: 1) новий договір (завіт) між Богом і людьми; 2) зібрання книг, які виражають цей договір.

Нунцій – постійний дипломатичний представник Ватикану.

О

Окультизм – містичне вчення, визнання надприродних сил та можливість безпосереднього спілкування з ними за допомогою магічних обрядів.

Освячення – магічні слова і дії, які здійснюються служителем культу з метою надання святості певному предмету (наприклад, освячення ікони, житла та ін.).

Острозька Біблія – перше повне видання Біблії в перекладі давньою українською мовою (1581 р.).

Отці церкви – християнські письменники та святі II–VIII ст., у творах яких християнське віровчення набуло концептуального оформлення (з них: Квінт Тертуліан, Августин Аврелій, Афанасій Великий, Іоан Златоуст, Тома Аквінський та ін.)

П

Паломництво – мандрівка з метою поклоніння святинам.

Папа Римський – глава католицької церкви і верховний правитель держави-міста Ватикан. Обирається конклавом (зборами кардиналів) пожиттєво. У церковній реєстрації є 265 пап. Нинішній Папа Римський – Франциск.

Парафія – первинна територіальна одиниця церкви в православ'ї та католицизмі.

Пастор – наставник – служитель церкви в протестантизмі.

Патристика – християнська релігійна філософія II–VIII ст., створена так званими отцями церкви. Доводить необхідність панування релігії над наукою, віри над знанням, підпорядкування науки завданню обґрунтування християнських догматів.

Політеїзм – уявлення про існування кількох або багатьох богів та поклоніння їм.

Проповідь – промова релігійно-настановчого змісту священнослужителя в храмі під час богослужіння.

Протестантизм – третій, поряд з православ'ям і католицизмом, напрям у християнстві, виникнення якого пов'язане з Реформацією.

Психологія релігії – структурний підрозділ релігієзнавства, який вивчає психологічні, емоційні джерела релігії, психологію віруючої людини. Як самостійна сфера знання виникла в другій половині XIX ст. і обґрунтована в працях Ф. Шлейєрмахера.

Р

Релігієзнавство – гуманітарна наука. Як комплексна самостійна галузь знання виникла в XIX ст., вивчає закономірності виникнення, розвитку і функціонування релігії, вплив релігії на суспільні відносини.

Релігійний культ – реалізація віри в предметах, символах, діях індивідів, груп віруючих.

Релігія – духовний феномен, що постає як форма самовизначення людини у світі, виражає її віру в надприродне Начало – джерело буття всього існуючого, є засобом спілкування з ним, входження в його світ, причетності до нього.

Рай і пекло – за релігійними уявленнями місце перебування душ померлих залежно від поведінки в земному житті.

Реформація – антикатолицький рух у Європі, що поклав початок протестантизму (XVI ст.). Мета – реформування Християнської церкви в дусі євангельських ідеалів.

С

Сансара – уявлення про єдиний ланцюг переходів душі з однієї оболонки (стану) в іншу, що характерне для індуїзму і буддизму.

Світові релігії – монотеїстичні релігії, які в процесі свого історичного розвитку подолали етнонаціональні межі й стали відкритими для всіх. До них належать: буддизм, іслам, християнство.

Свобода релігії – правові, суспільно-політичні, економічні можливості й гарантії для вільного самовизначення та самореалізації особистості, незалежного функціонування релігійних організацій та їх інститутів.

Свобода совісті – право громадян сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати жодної, відправляти релігійні культу або дотримуватися атеїстичного світогляду.

Святе Письмо – кодифіковане віровчення розвинутих релігій.

Священнослужитель – православний або католицький служитель релігійного культу (єпископ, пресвітер, диякон).

Секта релігійна – об'єднання віруючих, які склалися як опозиція до пануючого релігійного напрямку.

Символ віри – стислий сутнісний виклад головних догматів якої-небудь церкви.

Сунна – святий переказ ісламу, викладений у формі висловів Мухаммеда та оповідей його діянь людьми, які близько знали пророка.

Т

Табу – заборона певних дій, за які людину буде покарано вищими силами за давніми віруваннями.

Тайнства – обрядові дії в християнстві, через які за вченням церкви віруючому передається Божа благодать.

Теоцентризм – основоположний принцип, згідно з яким єдиний Бог – абсолютне начало і центр Всесвіту.

Томізм – напрям у філософії й теології, що сформувався під впливом ідей Томи Аквінського.

Тора – священна книга у вигляді сувою. Перші п'ять книг Біблії у перекладі.

Тотемізм – форма ранньої релігії, культ якої базується на уявленнях про надприродні кровні зв'язки роду або племені з певним видом рослин або тварин.

Трипітака – Святе Письмо буддистів, у якому викладене одкровення Будди, його міркування й висловлювання з різних питань.

Трійця – християнський догмат, згідно з яким єдиний Бог існує в трьох іпостасях (особах).

Ф

Фетишизм – рання форма релігії, культ надприродних властивостей неживих речей.

Філіокве – прийнятий уперше на Толедському церковному соборі (не вселенському) 589-й додаток до християнського Символу Віри про сходження Святого Духа від Бога-Отця “і від Бога-Сина”.

Філософія релігії – структурний підрозділ релігієзнавства, який надає раціональне філософське осмислення природи, сутності, сенсу релігії та Бога. Основи **Ф.р.** заклав Б. Спіноза.

Функції релігії – способи, рівень, напрями впливу релігії на соціум, його структурні елементи, особистість.

Х

Хадж – відвідання святого місця Мекки як один із головних обов’язків кожного мусульманина.

Хасидизм – течія в іудаїзмі, поширена з XVIII ст. серед євреїв України, Польщі та Білорусі.

Херувими – один з ангельських чинів.

Храм – окрема сакральна будівля для відправлення культу (у християн – собор, церква, костел, кірха; в ісламі – мечеть; в іудаїзмі – синагога).

Хрест – предмет релігійного культу, який наділяється особливою магичною силою. Священний символ християн.

Хрещення – таїнство в християнстві, означає вступ до церкви і очищення від гріхів.

Ц

Целібат – обов’язкова безшлюбність католицьких священників.

Церква – релігійна організація зі складною, суворо централізованою та ієрархізованою системою взаємодії священнослужителів і віруючих.

Ч

Чадра – вид покривала, яке згідно з настановами шаріату зобов’язані носити жінки-мусульманки.

Часослов – богослужбний збірник для читців та півчих.

Чернець – особа, яка прийняла обряд постригу і дала обітницю вести аскетичне життя в монастирі згідно з монастирським статутом.

Чистилище – згідно з католицьким віровченням місце між пеклом і раєм, де душі померлих проходять очищення перед тим, як потрапити до раю.

Ш

Шаманізм – рання форма релігії, культ якої базується на віруванні у можливість спілкування з духами за посередництвом професійних служителів культу (шаманів).

Шаріат – комплекс норм, принципів, правил поведінки, релігійного життя та вчинків мусульманина, дотримання яких є угодним Аллаху.

Шахада – формула, що містить два основні догмати ісламу.

Шива – один з богів Тримурті, руйнівник світу в індуїзмі.

Я

Язичництво – рання форма релігії, яка поєднує давні релігійні вірування, що існували в усіх народів до прийняття ними світових релігій. Українське **Я.** представлено образами злих та добрих духів, які за віруваннями народу мали визначальний вплив на життя.

Яхве (Яхве, Іегова) – верховний бог в іудаїзмі.

6. ПОТОЧНИЙ (МОДУЛЬНИЙ) КОНТРОЛЬ ЗНАТЬ СТУДЕНТІВ

Поточне тестування	
МОДУЛЬ І Походження релігій. Первісні і національні релігії. Світові релігії (І частина)	МОДУЛЬ ІІ Світові релігії (ІІ частина). Новітні релігійні течії. Релігія як соціальний феномен сучасності.
40 балів	40 балів

Змістовий модуль І (теми 1-5)

1. Загальна характеристика релігієзнавства. Релігія як суспільне явище.
2. Ранньоісторичні форми релігії.
3. Національні релігії.
4. Світові релігії (І частина).
5. Християнство.

Змістовий модуль ІІ (теми 6-10)

6. Світові релігії (ІІ частина).
7. Іслам.
8. Буддизм.
9. Новітні релігійні течії.
10. Релігія в Україні: історія та сучасність.

7. ІНДИВІДУАЛЬНА РОБОТА

Індивідуальна робота з релігієзнавства – це вид діяльності, у ході якої студент, керуючись спеціальними методичними вказівками викладача, набуває знань щодо основних теорій релігієзнавства, первісних, національних, світових релігій та сучасних релігійних рухів; удосконалює уміння й навички системно сприймати специфіку релігійних явищ в історичному і сучасному контекстах, розуміти природу і вияви міжконфесійних та державно-церковних відносин в Україні та світі, аналізувати кризові явища сучасного релігійного життя тощо.

М е т а – засвоєння знань із релігієзнавства, які допоможуть у майбутній професійній діяльності юриста самостійно орієнтуватися в різноманітних проявах релігійного життя під час вирішення практичних завдань.

З м і с т індивідуальної роботи – якісне опрацювання запланованого навчальною програмою основного і додаткового матеріалу з релігієзнавства.

Кафедрою логіки забезпечено студентів програмою курсу та підручником, планами практичних занять, авторами яких є викладачі кафедри. У наявності електронні версії всього навчально-методичного комплексу.

Запропоновано і різноманітні форми індивідуальної роботи. Відповідно до вимог “Положення про організацію навчального процесу в умовах кредитно-модульної системи підготовки фахівців” – це насамперед:

- підготовка рефератів із проблемних питань;
- підготовка тез та статей з актуальних проблем релігієзнавства;
- опрацювання додаткового матеріалу для якісного проходження ПМК;
- обговорення проблемних і науково-дослідницьких питань релігієзнавства в межах індивідуальних консультацій з викладачами кафедри;
- переклади й анотування окремих глав монографій, статей іноземних авторів;
- складання бібліографії із запропонованої викладачем теми;

– вивчення тем і проблем, які не виносяться на лекції й семінарські заняття;

– виконання практико-аналітичних завдань.

Контроль індивідуальної роботи студентів здійснюється в ході проміжного тестування, виконання письмових контрольних робіт, індивідуальних консультацій. За індивідуальну роботу студент може отримати максимально 20 балів.

Оформлення та порядок надання письмових робіт

Шрифт: Times New Roman – 14;

інтервал – 1,5;

поля – 2 см (зверху, знизу, справа), 3 см (зліва),

відступ – 1 см;

мова роботи – українська.

Оформлення титульної сторінки (див. додаток, с. 30).

Обсяг – 10-12 с.

Робота повинна мати завершений вигляд. Тема вважається розкритою, якщо послідовно (за наведеним планом) і змістовно висвітлено всі питання в повному обсязі, правильно й логічно використано рекомендовану та додаткову літературу.

Викладення матеріалу бажано розпочати з короткого вступу.

Цитати необхідно брати в лапки, внизу сторінки давати точні й повні посилання на конкретне джерело.

На завершення слід зробити висновок. Насамкінець необхідно навести список використаної літератури.

Зразок оформлення титулу

Міністерство освіти і науки України
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

кафедра логіки

“Обмеження таємниці сповіді”

Виконав: Іванов І. І.,
студент І факультету, 2 курсу

Науковий керівник:

Харків
2013

8. КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ

1. Релігієзнавство як наука. Предмет і метод релігієзнавства.
2. Структурні розділи й особливості наукового релігієзнавства.
3. Основні типи сучасних релігій.
4. Структура релігії, її основні елементи.
5. Релігійна свідомість: особливості, рівні, основні компоненти.
6. Соціальні, гносеологічні, психологічні детермінанти релігії.
7. Соціальні функції релігії і церкви. Вплив релігії на розвиток суспільства.
8. Визначення вільнодумства, його основні історичні форми.
9. Дохристиянські вірування та культу в Україні.
10. Прийняття християнства в 988 р.: причини і наслідки.
11. Ранні історичні форми релігії та їх роль у розвитку культури.
12. Сучасні національні релігії: загальна характеристика.
13. Даосизм та конфуціанство як національні релігії китаїців.
14. Індуїзм – національна релігія індійців.
15. Іудаїзм: догматика та культ.
16. Основні течії іудаїзму.
17. Світові релігії: основні характеристики.
18. Умови виникнення буддизму. Особистість засновника буддизму.
19. Буддизм: світогляд, віровчення, культ.
20. Основні напрямки буддизму: хінаяна і махаяна.
21. Буддизм у Китаї та Японії: чань- та дзен-буддизм.
22. Ідейні, суспільно-історичні передумови виникнення християнства.
23. Особистість Ісуса Христа. Еволюція первісного християнства.

24. Святе Письмо та Священний Переказ християнства.
25. Християнські догматика і культ.
26. Утворення перших християнських церков. Перетворення християнства на державну релігію Римської імперії.
27. Великий церковний розкол християнства та його історичні наслідки.
28. Особливості віровчення, культу, організації православ'я.
29. Старообрядництво: основні згоди і толки.
30. Модернізм у сучасному православ'ї. Основні установки Помісного та Архієрейського Соборів 1988 та 2000 рр.
31. Особливості віровчення, культу та організації католицизму.
32. II Ватиканський Собор, обновленська політика католицизму (аджорноменто).
33. Католицизм в Україні.
34. Протестантизм: причини виникнення, основні ідеї і їх сутність.
35. Особливості віровчення, культу й організації протестантизму.
36. Основні течії раннього протестантизму.
37. Основні течії пізнього протестантизму.
38. Євангельські конфесії: баптизм і п'ятидесятництво.
39. Месіансько-есхатологічні течії: адвентизм, Свідки Іегови.
40. Український протестантизм.
41. Соціально-історичні причини виникнення ісламу. Діяльність пророка Мухаммеда.
42. Особливості віровчення, культу та організації ісламу.
43. Священні книги ісламу: Коран і Сунна. Шаріат як основа фікху.
44. Основні напрямки в ісламі: шійзм і сунізм.
45. Суфізм та ваххабізм як течії ісламу.
46. Традиціоналізм і модернізм в ісламі. Іслам в Україні.
47. Етноконфесійна ситуація в Україні. Міжцерковні

- відносини.
48. Утворення Української автокефальної православної церкви (УАПЦ). Київський Собор 1921 р.
  49. Виникнення УГКЦ, її історія та сучасний стан. Особливості віровчення та культу УГКЦ.
  50. Православ'я в Україні. Внутрішньоправославний розкол та його вплив на розвиток українського суспільства.
  51. Нові релігійні рухи: причини виникнення.
  52. Типи нових релігійних рухів.
  53. Особливості поширення нових релігійних рухів в Україні.
  54. Релігія та церква в системі державно-правових відносин.
  55. Поняття свободи совісті. Класифікація сучасних країн відповідно до їх ставлення до релігії та церкви.
  56. Правове регулювання та конституційні гарантії свободи совісті та релігійних організацій в Україні.
  57. Еволюція законодавства про свободу совісті. Закон України “Про свободу совісті та релігійні організації” 1991 р.
  58. Контроль за дотриманням законодавства про свободу совісті та релігійні організації.
  59. Відповідальність за порушення законодавства про свободу совісті та релігійні організації.
  60. Міжнародно-правове регулювання свободи совісті та віросповідання.
  61. Свобода совісті в контексті “Декларації прав національностей України” (1991 р.).
  62. Відділення церкви від держави і школи від церкви.
  63. Кризові явища в сучасному релігійному житті.
  64. Кримінологія: поняття, основні категорії.

9. КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ УСПІШНОСТІ СТУДЕНТІВ З РЕЛІГІЄЗНАВСТВА

Підсумкове оцінювання рівня знань студентів з релігієзнавства здійснюється за 100-бальною шкалою на основі результатів поточного модульного контролю (*далі* – ПМК) та індивідуальної роботи студентів. Проводиться ПМК у формі тестів. Завдання ПМК оцінюється від 0 до 40 балів з кожного модуля, індивідуальна робота студентів – 20 балів.

Конкретний перелік питань та завдань, що охоплюють весь зміст навчальної дисципліни, критерії оцінювання контрольних завдань, порядок і час їх складання визначаються кафедрою і доводяться до студентів на початку навчального року.

До відомості обліку підсумкової успішності заносяться сумарні результати в балах ПМК та індивідуальної роботи студентів. Підсумкова оцінка з навчальної дисципліни виставляється в залікову книжку за шкалою, як показано нижче.

Шкала оцінювання

Оцінка за шкалою ECTS	Визначення	Оцінка за національною системою	Оцінка за 100-бальною шкалою НЮУ ім. Ярослава Мудрого
A	ВІДМІННО – відмінне виконання, лише з незначною кількістю помилок	5	90 – 100
B	ДУЖЕ ДОБРЕ – вище середнього рівня з кількома помилками	4	80 – 89
C	ДОБРЕ – у цілому правильна робота з певною кількістю незначних помилок		75 – 79
D	ЗАДОВІЛЬНО – непогано, але зі значною кількістю недоліків	3	70 – 74
E	ДОСТАТНЬО – виконання задовольняє мінімальні критерії		60 – 69
FX	НЕЗАДОВІЛЬНО – потрібно попрацювати перед тим, як перескласти	2	35 – 59

10. СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Академічне релігієзнавство: підруч. / за ред. А. М. Колодного. – К. : Світ Знань, 2000. – 862 с.

Грушевський М. С. 3 історії релігійної думки на Україні / М. С. Грушевський. – К. : Освіта, 1992. – 192 с.

Історія релігії в Україні: у 10-ти т. / редкол.: А. Колодний (голова) та ін. – К. : Укр. Центр духов. культури, 1996–1999. – Т. 3. – 560 с.

Калінін Ю. А. Релігієзнавство: підруч. / Ю. А. Калінін, Є. А. Харьковщенко. – 6-те вид. – К. : Наук. думка, 2002. – 352 с.

Лубський В. І. Релігієзнавство: підруч. / В. І. Лубський, В. І. Теремко, М. В. Лубська. – К. : Академвидав., 2002. – 480 с.

Релігієзнавство: навч. посіб. / за ред. С. А. Бублика. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 496 с.

Релігієзнавчий словник / за ред. А. М. Колодного. – К. : Четверта хвиля, 1996. – 392 с.

Титов В. Д. Релігієзнавство: підруч. / В. Д. Титов, С. В. Качурова, О. В. Барабаш. – Х.: Право, 2004. – 272 с.

Яроцький П. Л. Релігієзнавство: навч. посіб. / П. Л. Яроцький. – К. : Кондор, 2004. – 308 с.

Яшин П. П. Релігія, держава і право: навч. посіб. / П. П. Яшин. – Х. : НЮАУ, 1998. – 40 с.

З М І С Т

1. Вступ.....	3
2. Загальний розрахунок годин лекцій, практичних занять, самостійної роботи.....	4
3. Програма навчальної дисципліни “Релігієзнавство”..	5
4. Плани семінарських занять та завдання для самостійної роботи.....	9
5. Словник основних термінів	15
6. Поточний (модульний) контроль знань студентів.....	27
7. Індивідуальна робота.....	28
8. Контрольні питання.....	31
9. Критерії оцінки успішності студентів з релігієзнавства..	34
10. Список літератури.....	35

Навчальне видання

Електронне видання

**НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ
ПОСІБНИК**

**ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ
ТА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ
З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ**

“РЕЛІГІЄЗНАВСТВО”

галузі знань: 0304 “Право”,
0302 “Міжнародні відносини”;
освітньо-кваліфікаційний рівень “Бакалавр”;
напрями підготовки: 6.030401 “Правознавство”,
6.030202 “Міжнародне право”

для студентів I курсу денної форми навчання

У к л а д а ч і: ЮРКЕВИЧ Олена Миколаївна,
КАЧУРОВА Світлана Володимирівна

Відповідальна за випуск *О. М. Юркевич*